

Зарубіжні авторські зібрання

Герберт

Велле

Війна світів

Роман
Оповідання

Харків
«Фоліо»
2023

Купити книгу на сайті kniga.biz.ua >>>

Книга перша
ПРИБУТТЯ МАРСІЯН

I. НАПЕРЕДОДНІ ВІЙНИ

В останні роки дев'ятнадцятого століття ніхто не повірив би, що за всіма людськими справами зосереджено й пильно стежать істоти більше розвинені, аніж людина, хоча й такі самі смертні, як і вона; що в той час, коли люди заклопотані своїми справами, їх досліджують і вивчають, може, так само уважно, як людина досліджує під мікроскопом хвилинне життя нижчих організмів, що плодяться й кишать у краплині води. З безмежною пихою снували люди туди й сюди по всій земній кулі, поглинуті своїми мізерними турботами, певні своєї влади над матерією. Мабуть, так поводяться під мікроскопом й інфузорії. Ніхто й гадки не мав, що старіші космічні світи криють у собі загрозу людському існуванню; сама думка про можливість життя на інших планетах здавалася неймовірною. Цікаво нагадати деякі поширені в той час погляди. Щонайбільше, думали земляни, на Марсі живуть люди, які поступаються перед нами своїм розвитком і завжди раді прийняти нас у свої гостинні обійми як жаданих просвітників. А в цей час істоти, які своїм розвитком стоять вище нас настільки, наскільки ми стоїмо вище від допотопних тварин, істоти з великим холодним жорстоким розумом, дивилися задрісними очима на Землю, повільно й впевнено плекаючи свої ворожі супроти нас плани. На світанку двадцятого століття наші ілюзії були розбиті.

Планета Марс — навряд чи потрібно про це нагадувати читачеві — обертається навколо Сонця в середньому на відстані 140000000 миль, дістаючи від нього вполовину менше тепла й світла, ніж дістає Земля. Якщо вірити гіпотезі про туманність, то Марс — старіший за нашу планету і життя на його поверхні му-сило початися задовго до того, як затвердла Земля. А що маса його всемеро менша земної, то й охолонути він повинен був швидше

до температури, за якої могло зародитися життя. На Марсі є повітря, вода й усе потрібне для розвитку органічної матерії.

Та людина така марнослава й так засліплена власною пихою, що ніхто з письменників аж до кінця дев'ятнадцятого століття не висловив гадки про те, що цю планету можуть населяти істоти, які за своїм розвитком набагато перевищують землян. Так само нікому й на думку не спадало, що коли Марс старший за Землю, вчетверо менший поверхнею, знаходиться від Сонця на більшій відстані, то й життя на ньому, почавшись значно раніше, тепер набагато ближче до кінця.

Неминуче охолодження, яке має колись спіткати й нашу планету, безперечно, давно вже почалося в нашого сусіда. І хай фізичні властивості Марса — ще й досі велика для нас таємниця, однак ми знаємо, що в його екваторіальній зоні тільки опівдні температура дещо наближається до температури, яка буває на Землі найхолоднішої зими. Його атмосфера набагато більше розріджена, аніж земна; його океани, постійно висихаючи, уже вкривають лише третину поверхні; а що там чергування пір року, як на нашу мірку, значно уповільнене, то на полюсах нагромаджується величезна кількість льоду, який, танучи, періодично затоплює помірні зони. Остання стадія виснаження планети — так неймовірно далека ще для нас — для марсіян стала проблемою сьогоднішнього дня. Під тиском доконечної потреби розум їхній запрацював більш напружено, воля зміцнилася, серця сповнилися холодної рішучості. І, дивлячись у космічні простори, озброєні приладами й знаннями, про які ми ледве можемо й мріяти, марсіяни побачили недалеко, за якихось там 35 000 000 миль у напрямі до Сонця, ранішню зірку надії — нашу затишну планету з її зеленою рослинністю, сріблястими водами, з її туманною атмосферою, — що красномовно свідчить про плодючість, — планету з широкими просторами залюднених материків, які поблискують крізь пасма хмарин, із вузькими морями, по яких плаває сила-силенна суден.

Ми, люди, — істоти, які населяють Землю, — мусимо здаватися їм такими ж примітивними і чужими створіннями, якими видаються нам мавпи й лемури. Розум людський спізнав, що життя — це невпинна боротьба за існування; спізнали це, певно, і марсіяни. Їх планета давно вже охолоджується, а на Землі усе ще вирує життя, але то життя якихось низькоорганізованих істот. Завоювати новий, ближчий до Сонця світ — це був єдиний порятунок від загибелі, яка з кожним поколінням усе ближче насувалася на марсіян.

Перше ніж занадто суворо засуджувати їх, нагадаймо собі, як безжально, як немилосердно ми самі винищували не лише таку живність, як бізони чи додо, а й близькі нам раси людей. Адже ж тасманійців, хоч це були й люди, за п'ятдесят років геть усіх вигубили європейські іммігранти. Тож хіба ми самі такі апостоли милосердя, щоб обурюватися на марсіян, які чинять те ж саме?

Певно, марсіяни щонайточніше розрахували свій політ — їхні математичні знання, очевидно, сягнули далеко вперед порівняно з нашими — і майже досконало до нього підготувалися. Якби нам дозволяли наші прилади, ми б помітили посилення небезпеки задовго до кінця дев'ятнадцятого століття. Такі вчені, як Скіапареллі¹, стежили за червоною планетою (дивно, між іншим, що протягом багатьох століть Марс вважали зорею війни), та вони не могли пояснити періодично повторюваних спалахів, що їх так ретельно наносили на карти. А весь цей час марсіяни, мабуть, наполегливо готувалися.

Під час протистояння 1894 року на освітленім боці планети було видно яскраве саяво, яке помітила спершу Лікська обсерваторія, а потім Перротен у Ніцці та інші астрономи. Англійський читач довідався про це із журналу «Нейчер» за друге серпня. Я схиляюсь до думки, що це явище означало відливання в глибоких надрах планети тієї величезної гармати, з якої марсіяни стріляли в Землю. Якись дивовижні явища, нерозгадані й досі, спостережено було поблизу того саява і під час двох подальших протистоянь.

Перший грім ударив над нами шість років тому. Коли Марс підійшов до протистояння, Лавел із Яви телеграфував астрономам про величезний вибух розжареного газу на тій планеті. Це сталося десь опівночі дванадцятого серпня, і спектроскоп, до якого він удався тоді, показав надзвичайно велику кількість газів (головним чином водню), що, палаючи, з нечуваною швидкістю линули в напрямку до Землі. Цей вогненний потік невдовзі зник із поля його зору. Лавел порівнював його з величезним спалахом, що вирвався з планети, «як вихоплюється вогонь із гармати». Таке порівняння виявилось надзвичайно влучним.

Проте наступного дня газети не дали про цю подію жодного повідомлення, коли не рахувати маленької нотатки в «Дейлі телеграф», і світ так нічого й не знав про одну з найбільших небезпек, які будь-коли загрожували людству. Певно, і я не знав

¹ Джованні Скіапареллі (1835—1910) — італійський астроном. У 1877 році він відкрив існування на Марсі т. зв. каналів.

би нічого про той вибух, якби не зустрівся в Отершоу з відомим астрономом Оджилві. Він був дуже занепокоєний звісткою Лавела і запропонував мені провести разом із ним ніч за спостереженням червоної планети.

Незважаючи на все, що довелося згодом пережити, я добре пам'ятаю ту ніч: чорне безгоминня обсерваторії, заслонений в кутку ліхтар, від якого падає на підлогу бліде світло, розмірене цокання годинникового механізму, видовжений отвір у стелі, звідки видно всіяну зоряним пилом безодню неба. Біля приладу майже незримо рухався Оджилві. В телескоп видно було кружальце цієї синьої безодні, в якій плескатий диск планети з ледь помітними смугами здавався крихітною цяточкою. Вона була маленька, трохи більша за мачинку, й іскрилася ніжним сріблястим сяйвом. Здавалося, що вона дрижить, а насправді це вібрував телескоп під впливом годинникового механізму, який тримав у полі зору планету.

Коли я спостерігав її, мені здавалося, ніби вона то більшає, наближаючись, то меншає, віддаляючись, — але це вводило мене в оману стомлене око. Сорок мільйонів миль було між нами й тією зіркою — сорок мільйонів миль порожнечі. Неможливо уявити собі увесь безмір тієї проростороні, в якій плаває пил матеріального Всесвіту! Пам'ятаю, поблизу планети було видно три світляні крапки, три безмежно далекі телескопічні зірочки, а довкола них — невимовна темрява безмірної порожнечі. Ви знаєте, який вигляд має та безодня у морозну зоряну ніч? А в телескопі вона здається ще глибшою. І ось там, зовсім невидиме через велику віддаль і крихітну величину, швидко й неухильно прямуючи до Землі крізь незбагненно великий простір, щохвилини наближаючись на тисячі миль, мчало те, що було запущене до нас, те, що мало принести на Землю війну, страждання й смерть. Стежачи тоді за Марсом, я й гадки не мав про все це; і ніхто на цій Землі не міг і подумати про це несхибно запущене ядро.

Тієї ночі знову спостережено було вибух на далекій планеті. Я бачив його на власні очі. Саме коли хронометр позначив північ, на планеті блиснув червоनावий спалах, і помітно стало невеликий виступ на її поверхні. Я сказав про це Оджилві, й він одразу ж підійшов до телескопа. Ніч була душна, і мене мучила спрага. Незграбно ступаючи в темряві, я навпомацки рушив до столика, на якому стояв сифон, коли це Оджилві аж скрикнув, побачивши, що розжарений газовий потік летить просто на нас.

Цієї ночі марсіяни запустили на Землю нове незриме ядро. Воно вилетіло після першого рівно через двадцять чотири годи-

ни з точністю до секунди. Пам'ятаю, сидів я на столі, в темряві; перед очима в мене розпливалися зелені й червоні кола. Мені хотілося курити, і я шукав огню, й гадки не маючи, що цей спалах насправді означав і до яких наслідків він призведе. Оджилві стежив за Марсом до першої години ночі. По тому засвітили ми ліхтаря і пішли до нього. Внизу темрява оповила Отершоу й Чертсі, де мирно спали сотні мешканців.

Довго сиділи ми вдвох, і Оджилві висловлював різні припущення щодо умов життя на Марсі та розводився про те, ніби його жителі подають нам якісь сигнали. Він гадав, що на планету або рясно посипалися метеорити, або там посилилась вулканічна діяльність. Оджилві доводив мені, яка мала ймовірність, щоб еволюція організмів на двох, хай і сусідніх, планетах відбувалася в одному напрямі.

— Один шанс проти мільйона за те, що Марс — заселений, — сказав він.

Сотні спостерігачів бачили полум'я і цієї ночі, і наступної, і так десять ночей підряд, і щоразу саме опівночі. Чому вибухи припинилися по десятій ночі — ніхто не брався пояснити. Можливо, гази від тих вибухів завдавали марсіянам якоїсь шкоди. Густі хмари диму чи пилу, що їх помітно було в найпотужніший земний телескоп, набравши вигляду невеликих сірих хвилястих плям, миготіли в ясній атмосфері планети й затінювали її знайомі обриси.

Нарешті навіть газети зацікавилися цими явищами. Стали повсюдно з'являтися популярні статейки про вибухи вулканів на Марсі. Пам'ятаю, гумористичний журнал «Панч» досить удало скористався з цього в одній політичній карикатурі. І ніхто й не підозрював, що тим часом ядра, запущені марсіянами на Землю, летячи крізь світові простори зі швидкістю кількох миль за секунду, наближалися щодень і щогодини. Тепер мені вдивовижу те, що люди перед лицем загибелі могли віддаватися своїм нікчемним справам. Пригадую, як неказанно тішився Маркгем, дівачки нову фотографію Марса для ілюстрованого журналу, який він тоді редагував. Люди цього, уже пізнішого часу, заледве уявляють собі рясноту й винахідливість журналів дев'ятнадцятого століття. Щодо мене, то я саме тієї пори ревно вчився їздити на велосипеді і забивав собі голову журналами, які обмірковували проблеми моралі у зв'язку з поступом цивілізації.

Одного вечора (перше запущене ядро було тоді за 10000000 миль від нас) вийшов я з дружиною на прогулянку. Було зоряно; я пояснював їй зодіакові знаки і показав на Марс, на маленьку осяйну

цяточку, куди тепер було спрямовано таку силу телескопів. Вечір був теплий. Юрби людей, що вийшли погуляти із Чертсі та Айлворта, з піснями й музикою проходили повз нас, розтікаючись по домівках. У горішніх вікнах будинків світилося, люди лягали спати. Від залізничної станції чувся гуркіт маневрових поїздів; відстань пом'якшувала його, і він звучав майже мелодійно. Дружина звернула мою увагу на червоні, зелені й жовті сигнальні вогні, що світилися на стовпах на тлі синього неба. Все виглядало так мирно, спокійно.

II. ЛЕТЮЧА ЗІРКА

По тому настала ніч першої летючої зірки, її помітили вдо-світа, коли вона над Вінчестером летіла на схід, креслячи високо в небі вогненну лінію. Сотні людей, дивлячись на неї, вважали, що то звичайна собі летюча зірка. За твердженням Елбіна, вона залишала по собі зеленаву смугу, яка світилася кілька секунд. Денінг, наш великий спеціаліст із метеоритів, запевняв, що її було видно вже з висоти дев'яноста або ста миль. Йому здалося, начебто вона впала на землю десь за сотню миль від нього.

На цей час я був удома і працював у своїм кабінеті. Але я нічого не помітив, дарма що моє французьке вікно виходило на Отершоу і штору його було піднято (бо я любив тоді дивитися на нічне небо). Одначе цей метеорит, найнезвичайніший за всі, які будь-коли падали із світових просторів на землю, упав саме тоді, коли я сидів у кабінеті, і якби я тільки у слухну мить глянув на небо, то міг би його помітити. Дехто з тих, які бачили його лет, запевняли, що він рухався зі свистом, але сам я не чув цього. Чимало жителів Беркшира, Серрея та Мідлсекса бачили, як він падав, і були певні, що це новий метеорит. Проте, здається, нікого з них не зацікавило подивитися на нього.

Тільки сердешний Оджилві, який стежив за метеоритом і був певен, що він упав десь на вигоні між Горселом, Отершоу й Вокінгом, схопився спозаранку і пішов на розшуки. Коли розвиднілося, він нарешті таки знайшов те тіло неподалік піщаного кар'єру. Він побачив велику вирву, що утворилася від падіння цього тіла, і навкруги між вересом височіли купи гравію та піску, видні ще за півтори милі. Зі східного боку вирви верес загорівся, і голубий димок від нього підіймався проти світанкового неба.

Падаючи, небесне тіло майже повністю зарилося в пісок і лежало між трісками розбитої ним сосни. Та його частина, яка

виглядала з піску, була подібна до велетенського осмаленого циліндра, зовні вкритого грубим лускатим шаром нагару сіро-брунатної барви. Циліндр мав ярдів із тридцять у перерізі. Оджилві підійшов до цього громаддя, вражений його розмірами, а надто формою, бо звичайно метеорити більш-менш кулясті. Циліндр так розжарився, пролітаючи крізь атмосферу, що до нього й тепер не можна було підступити. Невиразний шум усередині циліндра Оджилві пояснював собі нерівномірним охолодженням його поверхні. Тоді він і гадки не мав, що циліндр може бути порожнистий.

Оджилві стояв на краю цієї свіжої ями, приголомшений чудернацькою формою й кольором неземного тіла, і починав поволі здогадуватись, яке справжнє його призначення. Ранок був напрочуд тихий, сонце вже трохи припікало, освітивши сосновий ліс поблизу Вейбриджа. Оджилві казав, що того ранку не чутно було ні пташиного співу, ані подиху вітру, тільки з укритого нагаром циліндра доносились якісь звуки. Оджилві був самодин на вигоні.

Раптом він із подивом побачив, що шар сірого нагару, яким був покритий метеорит, став зверху обсипатися. Цей нагар падав на пісок так, наче це сніжинки або краплини дощу. Раптом відвалився і впав додола цілий шмат. Душа Оджилві втекла у п'яти.

Хвилинку поміркувавши над тим, що б це могло означати, він, незважаючи на розпечене повітря, зійшов у яму і наблизився до самого тіла, щоб краще його розгледіти. Він і досі думав, що нагар осипався від охолодження метеорита, хоча дивно було, чому це лише по верхній частині циліндра.

Раптом Оджилві побачив, що кругла вершина циліндра обертається. Це обертання було повільне, і він помітив його тільки по чорній плямі, яка п'ять хвилин тому була перед ним, а зараз опинилася з протилежного боку. І все-таки він не міг збагнути, в чому річ, аж доки не почув приглушений скрегіт і не побачив, що та чорна цягтка знову просунулася вперед майже на дюйм. Тільки тоді він збагнув, що це таке. Циліндр був штучний, порожнистий, з покриттям! Це хтось ізсередини відкручує покриття!

— Боже-світе! — вигукнув Оджилві. — То ж там усередині людина! Там люди! Вони ледве не спеклися! Вони хочуть вилізти звідтіль!

Вмить він пов'язав цей циліндр із спалахом на Марсі.

Думка про те, що в циліндрі закрито живих істот, так його налякала, що він навіть забув про жароту і підійшов зовсім упритул, щоб допомогти відкручувати покриття. На щастя, га-

ряче повітря, що ним пашів циліндр, вчасно зупинило його, і він не торкнувся руками до розжареного металу. Хвилинку він постояв, не знаючи, що робити, а потім видряпався з ями і шодуху кинувся до Вокінга. Було тоді десь близько шостої години. Дорогою Оджилві зустрів якогось візника і хотів розповісти йому, що трапилось, та розповідав він так недоладно і вигляд мав такий дикий — капелюха він загубив у ямі, — що той чолов'яга мовчки поїхав собі далі. Так само плутаючи слова, звернувся він і до служника, що відмикав двері шинку біля Горсельського мосту. Той подумав, що це втік якийсь божевільний, і хотів затягти його до шинку. Це трохи охолодило астронома, і він, угледівши Гендерсона, лондонського журналіста, який саме порпався у своєму садку, гукнув до нього через паркан, силкуючись говорити зрозуміліше:

— Гендерсоне, — почав він, — чи бачили ви минулої ночі летючу зірку?

— А що таке? — запитав Гендерсон.

— Вона на горсельському вигоні.

— Господи боже! — вигукнув журналіст. — Упав метеорит! Оце так подія!

— Але то щось більше, ніж метеорит. То циліндр, штучний циліндр. Там усередині щось є.

Гендерсон випростався, тримаючи в руці лопату.

— Як ви сказали? — перепитав він, бо трохи недочував.

Тоді Оджилві розповів усе, що бачив. Хвилину Гендерсон роздумував. Потім кинув лопату, взяв піджака й вийшов на шлях. Вони обидва кинулись мерщій на вигін. Циліндр лежав на тому ж місці, але звуки стихли, і між покришкою та корпусом циліндра з'явилася блискуча смужка. Повітря зі свистом чи то проходило всередину, чи, може, виривалося назовні.

Вони прислухалися, постукали палицею по нагару, але, не діставши ніякої відповіді, подумали, що людина чи кілька людей, закритих усередині, знепритомніли або й померли.

Звісно, самі вони нічим не могли їм зарадити. Гукнувши прибульцям кілька підбадьорливих слів, вони майнули до міста по допомогу. Страшенно збуджені, розхристані й обсипані піском, вони бігли по маленькій вуличці, залитій яскравим сонцем, саме о тій порі, коли крамарі відчиняли віконниці, а прості городяни відчиняли у спальнях вікна. Гендерсон кинувся на залізничну станцію, щоб якнайшвидше передати телеграфом новини до Лондона. Газетні статті вже підготували населення до цих незвичайних новин.

ЗМІСТ

ВІЙНА СВІТІВ. *Переклад Дмитра Паламарчука*

Книга перша. ПРИБУТТЯ МАРСІЯН	5
Книга друга. ЗЕМЛЯ В МАРСІЯНСЬКОМУ ЯРМІ	85

ОПОВІДАННЯ

Цвітіння дивної орхідеї <i>Переклад В. Гладкої і Я. Корякіної</i>	137
Долина павуків <i>Переклад В. Гладкої і Я. Корякіної</i>	145
Нетля <i>Переклад Оксани Гордон</i>	156
Під ножем <i>Переклад В. Гладкої і Я. Корякіної</i>	166
Яблуко <i>Переклад А. Гордені</i>	179
Людина, що вміла творити чуда <i>Переклад Оксани Гордон</i>	187
Правда про Пайкрафта <i>Переклад А. Гордені</i>	204
Страшний суд <i>Переклад В. Гладкої і Я. Корякіної</i>	215